

(Högskolan i Gävle; ht 2006; handledare: Jari Ristiniemi)

PM: Myter, riter och symboler i existentiell och politisk kontext

av Kristina W-Hedman

BAKGRUND

Vi kan se två linjer som löper parallellt genom världshistorien. Dels den *metaforiska* linjen som använder myter, symboler och metaforer för att beskriva och förstå människan och hennes värld, dels den *universalistiska* linjen vars ambition och syfte är att skapa ett strikt 'objektivt' och vetenskapligt språk. Bildspråk kontra faktaspråk. Den klassiska grekiska kulturen var starkt påverkad av egyptiska, babyloniska och indiska influenser, den var med andra ord en mångkulturell och dynamisk blandkultur. Platon anses t.ex. ha hämtat inspiration till sin bok *Lagen* från Egypten. Han menade att tillvarons struktur och ordning kunde uttryckas genom myter och symboler. Hans lärjunge Aristoteles delade dock ej den synpunkten; hans rensade bort metaforer och symboler till förmån för mer vetenskapliga uttrycksformer.

Under historiens lopp har dock egentligen varken vetenskap, religion eller politik förlorat sin relation till myter, riter och symboler. Människan tycks behöva *både* den apolloniska och den dionysiska driften, dvs. hon har både ett behov av ordning och skönhet och en längtan till den extas där alla gränser, även jagets, sprängs...

Det sakliga/apolloniska *och* det tygellösa/dionysiska, manligt *och* kvinnligt; ordning *och* kaos; rationalitet *och* irrationalitet; ljus *och* mörker: - Hurdan är synen på detta i vår tid? Vilka värderingar prioriteras? Hur används myter, riter och symboler politiskt idag?

'Den tekniske gestalten' har ersatt 'den mytologiska gestalten'. Världen och människan har blivit maskiner; *allt* har 'förtینگligats'. -Vad *tror vi på* i vår sekulariserade värld?¹ Vetenskapen? Idealet är den moraliskt upphöjde vetenskapsmannen - ständigt nya innovationer som i och för sig 'spränger gränser'. En föreställning att den tekniska utvecklingen är utan ände...

Det universalistiska/vetenskapliga språket som bortser från myter ('myt' har varit liktydigt med osanning) tycks nu vara på väg att ersättas av den metaforiska linjen. Paradoxalt nog med hjälp av den moderna tekniken, t.ex. filmindustrin och den världsomfattande digitaliserade kommunikationen som på olika sätt bidrar till att vidga vår medvetenhet. Och i New Age-rörelsen har även *den holistiska världssynen* (att naturen är besjälad etc.) och *magin* i sina många skepnader återigen fått en central plats. Det finns nu alltmer utbredda uppfattningar att vår världsbild återigen är på väg att förändras. Vi börjar åter se oss själva som en del av naturen, vi har påbörjat en återförening med 'vår irrationella sida' som vi i flera århundraden ignorerat.

Håller pendeln på att svänga? Många tecken tyder på detta; gamla värderingar och fördomar belyses och ifrågasätts inte minst av feminist-, antikrigs- och miljörelserna. Världens toppolitiker torde förhoppningsvis förr eller senare få lov att anpassa sig till dessa synpunkter, krav och problem.

¹ Kepler, Newton Galilei m.fl. grundlade den moderna naturvetenskapen – dock ej i vår mening utan mer som en 'naturfilosofi' som var underordnad den kristna världsbilden. *Där fanns ett irrationellt moment!* Naturvetenskapens frigörelse från denna, dess sekularisering, skedde under 16- och 1700-talen. (citrat ur mitt PM "Det Naturvetenskapliga Projektet", se www.lakris.nu/kwh)

Kan man se de mytologiska uttrycken, bilder och metaforer, som verktyg för att verkligen *förstå*, alltså inte enbart intellektuellt utan även emotionellt, vår moderna världens komplexa problematik? Det hävdar tänkare som t.ex. Kirkegaard, Eliade och Jung. För att förstå omvärlden måste vi *förstå oss själva*. Och för att förstå oss själva och vårt undermedvetna behöver vi myterna. Erfarenheten av mötet med både *det heliga* och *skuggan* återspeglas på olika sätt i myter och riter; de beskriver vår existentiella belägenhet och vårt förhållningssätt därtill. Det heliga och det profana är relaterade till varandra, så även individen till kollektivet. Insikt och kunskap kommer dock ej av sig själv utan genom medvetet och ofta svårt och smärtsamt arbete. 'Skuggan' kan varken förnekas eller elimineras utan måste integreras i det enskilda psyket för att inte riskeras att projiceras på omvärlden i form av mobbning, rasism etc. - Kirkegaard: "Synden är en människas första fria handling; den är slutet på den drömmande oskulden. Medvetande och skuld är relaterade till varandra. Detta 'fall från paradiset', dvs. insikten att hon inte längre lever i paradiset är något som händer i varje människas liv." En besk medicin men först så kan människan mogna och växa till en ansvarskännande, sund och 'hel' individ och samhällsvarelse. I det rationella västerländska förhållningssättet finns inget utrymme för den 'hela människan', vi föredrar att projicera 'det onda' vi inte vill kännas vid som aspekter av vårt eget psyke till den yttre världen, till andra människor och länder (rasism, mobbning etc.). Däri finns en politisk dimension; om vi inte medvetandegör våra projektioner leder de till processer (krig!) som lever sitt eget liv... Och vår vilja till kunskap och förändring är trög...

I myter finns förflutet, nutid och framtid. I juden- och kristendomen finns eskatologiska och utopiska idéer. Karl Marx var jude och företräder samma eskatologiska tradition: en härlig forntid>en fallen nutid>en återupprättelse. Ett mytologiskt mönster som används i politiska syften. Temat kan variera men finns både medvetet och omedvetet i många sammanhang. Vad nutida politiker har en tendens att offra är dock *framtiden*, dvs. kommande generationers framtid. I dag ser vi överallt en kortsiktig framförhållning där den snöda vinningen tycks betyda allt. Till vilket pris sker detta offer? Genmanipulation etc. ställer oss också inför svåra både etiska och politiska förhållningssätt och beslut. Vad skulle det t.ex. få för konsekvenser om människan kunde leva för evigt? (En ny teaterpjäs, "Det oupptäckta landet" av Jacob Hirdwall, som spekulerar över detta har satt fart på diskussionen runt genforskning.²)

En central tanke i kristendomen, med rötter i förkristna religioner, är att Jesus tog på sig människors ondska och skuld. En slags kollektiv och samhällelig offerfunktion som inte längre finns. Eller är det precis vad dagens religiösa/politiserade självmordsbombare gör – eller tror sig göra?? Genom riter relaterar vi av tradition till de samhälleliga institutionerna men inte heller de identitetsbekräftande och helande övergångsriterna fungerar längre i en tid och miljö där kollektivismen fått ge vika för individualismen. Politiskt och nationalistiskt används dock fortfarande riter som maktmedel, militärparader är ett exempel. Och syndabockar har vi! Inte minst politiska, Hitler, Mao och Saddam Hussein för att nämna några. Och hjältar, Gandhi, Mandela m.fl. De är alla projektionsskärmar och maktsymboler av närmast mytologisk dignitet (med reservation för att den som i ett perspektiv av somliga betraktas som hjälte sannolikt ses med helt andra ögon i en annan kontext...). Även i en vetenskaplig och rationell värld har myter, riter och symboler en funktion. Terrorismen ger t.ex. upphov till nya riter och myter på ett kollektivt och politiskt plan. Enligt Eliade leder återuppreparandet av *det heliga* till rituella handlingar. Har den respektfulla, rentav smärtsamma, vördnad som människor upplevt genom detta ersatts av fasan inför det ostrukturerade och besinningslösa och blodiga våldet? Virtuellt och verkligt...

² Dagens Nyheter, 21 januari 2007

ETT PARADIGMSKIFTE?

Vi rör oss nu från 'modern tid' (15-1600tal till nutid) till 'senmodern tid', vi börjar få en annan människosyn, *ett annat förhållningssätt till det annorlunda*.

Det förra stora paradigmskiftet torde ha varit när den kontroversiella, för oss självklara, sanningen att jorden är rund accepterades för inte särskilt många hundra år sedan.

'Den moderna människan' är en observatör. hon anser sig ha en särställning visavi den övriga naturen. Religionen blir en privat och inre angelägenhet. Det rationella tänkandet premieras.

'Den senmoderna människan' är mer flexibel och mångdimensionell. Hon anar ett samspel mellan det yttre och det inre; skiljelinjen mellan subjekt och objekt luckras upp, något som återspeglas inom den moderna arkitekturen där man eftersträvar en interaktion mellan människan och hennes omgivning, mellan det yttre och det inre; där finns en ambition att i grunden förändra de hierarkiska maktstrukturerna. Vi vill lära oss något nytt. Vi vill förändra världen... en process där alla ska vara delaktiga; 'från enfald till mångfald'!

Inte heller Newtons fysikaliska lagar håller längre; kvant/partikelfysik ställer allt på ända!³ Är vi nu mogna att förstå det budskap som vår komplexa 'materiella värld' försöker förmedla till oss? Vi är materiella varelser, men även biologiska, kulturella, sociala osv. Är rent av psyke och materia olika aspekter av samma fenomen, två sidor av samma mynt?

Har vi förlorat värde, mål och mening? Vi identifierar oss inte längre med kollektivet. Är vi mogna att hantera vår nyvunna individuella frihet – eller gör den oss frustrerade och otrygga? Vi känner inte längre någon respekt för eller samhörighet med våra ledare/makthavare/politiker. Ej heller annat än undantagsvis med de formella ritualer som relaterar till 'överheten'. Förr var territoriella gränser nationella. Nu är den enskilde individens livsberättelse hennes identitet och territorium. Att vi blir avskurna från, inte känner någon samhörighet med, samhället kallas följaktligen *de-territorialisering*.

Men! Vi skönjer nu en förändringens vind, och den kommer underifrån: från grupper som tidigare haft låg status och därför i många sammanhang ratats. Den framväxande feminismen är ett gott exempel på denna *re-territorialisering*. Och plötsligt ser vi kvinnliga politiker på höga poster! Det är inte ens osannolikt att USA:s nästa president blir en kvinna.⁴ Andra som kräver återupprättelse och livsutrymme är den tredje världens olika minoriteter. Ett exempel på detta är att de som rättmätiga ägare till sina kulturskatter återkräver dem från västvärldens museisamlingar. Vi har 'många skelett i garderoben'.

.../När globaliseringen eliminerade exotismen underminerade den också vetenskapens självpåtagna privilegium./.../Hundra år senare är det forskarna som framstår som förbrytare. Vi godtar inte längre vetenskap som motiv för vad som helst./...⁵

Och ordet 'myt' som så länge misstänkliggjorts har plötsligt fått status, se bara:

Söndagar 9.00-10.45

Alltid på en söndag! Här skall Myter avlivas och Myter födas. Här skall Myter även återupplivas men icke återanpassas!

Här skall tändas nya eller något begagnade vaxljus för att försöka belysa det Förflutnas skuggiga, ibland dammiga landskap.

³ I atomfysiken kan vetenskapsmannen inte uppträda som en oengagerad och objektiv iakttagare utan blir så inblandad i den värld han iakttar att han påverkar objektens egenskaper.

⁴ DN, 21 jan. -07; Hillary Clinton: "Jag är med för att vinna!"

⁵ DN, 26 jan. -07; IDÉ & KRITIK, Sverker Sörlin

Här skall begreppen omhuldas, vaggas i säkerhet, vägas mot ett och annat guldkorn, omkastas eller, helt enkelt tvingas till förminsning beroende på nya, skandalösa och ibland skamlösa favoriseringar.

Här skall det så kallade "Gamla" eller "Tidiga" suddas bort, obarmhärtigt tvingas till utplåning. Och Du skall sättas i förbindelse med Däet just nu.

Ty i detta program skall det Förflutna bli levande och rörligt. Exakt som tidig musik är, musik före alla andra, musik före sin tid... brädmogen musik...tidigt utvecklad musik...⁶

Även andra mytrelaterade ord som 'hjärte' etc. ser vi allt frekventare i dagspressen, t.ex.:

.../Mannen som larmade blev *hjärte* medan socialtjänsten som struntat i familjen fick spela *skurkrollen*.⁷

(Enligt den jungianska dröm- och myttolkningsmodellen representerar hjärten *egot* och skurken en aspekt därav som kallas 'skuggan', myntets baksida med andra ord.)

Liv är förändring. Vi föds, lever och dör. Så även myter och symboler, liksom nationalstater och kulturer. – Vi/västvärlden fokuserar nu alltmer på individen, det kollektiva förhållningssättet har underordnats den enskilde individens roll, vilken betonas på ett sätt som vore otänkbart under Antiken (och fortfarande är det i många kulturer inte minst i politiskt avseende). Jung ansåg dock, i konflikt med Freud, att det även, förutom det personligt omedvetna, finns en kollektiv dimension och han myntade begreppen *det kollektivt omedvetna* samt undrade: "Vilka riter, myter och symboler måste vi skapa för att försona oss med vår (kollektiva) synd och skuld?" (miljöförstöring...)

Hans välkända begrepp *individuationsprocessen* innebär ett medvetandegörande av det omedvetna; en livslång och ofta arbetsam process som dock är nödvändig för att människan ska kunna finna sig själv, *bli hel*. Ett kontinuerligt växande. Problemet är att vi egentligen *inte vill* bli medvetna, vi vill inte lämna den bekväma omedvetna symbiosen. Det finns både ett inre och ett socialt/politiskt motstånd.

Psykets ambition att sträva efter medvetenhet gestaltas i symbolisk form i religioner och myter.⁸

Följdriktigt har även människans förståelse av, relation till och värdering av *kärlek* förändrats i takt med tiden. Vi har t.ex. den hängivna opersonliga religiösa kärleken, den platonska och ridderliga kärleken, den sexfixerade kärleken osv. Var tid blir salig på sin fason! Enligt den moderna djupanalytiska psykologin är det fråga om *projektioner*. Vi måste bli medvetna om hur och att vi projicerar delar av vårt eget psyke (i detta fall 'Själv' resp. 'animus'/'anima') på vår omvärld – och i dramer, sagor och myter. Även här blåser förändringens vindar! En ny litterär genre har blivit populär, 'chick-lit' (tjej-litteratur):

När kärleken kraschade i den gamla romantikberättelsen var den kvinnliga huvudpersonen dömd till döden eller ensamhet. Men i den samtida populärlitteraturen kan *Den stora kärleken* uppstå flera gånger.⁹

Ser man på! Den enda Kärleken har blivit flera! Kärleken stavas fortfarande med stort K, men hjältinnorna är rationella och prinsarna växlar... *Kärleken är evig, blott föremålet växlar...*

Fortfarande har vi en kung, vilket synes vara otidsenligt nu när de hierarkiska maktstrukturerna står vid fallrepet. Vår kung har ingen politisk makt men en viss symbolisk

⁶ Sveriges radio/webben

⁷ DN, 20 jan. -07; sid 15

⁸ tips: symboltolknings-läs folksagan *Prins Hatt under jorden* – en individuationsprocess så god som någon!

⁹ DN, 20 jan. -07 IDÉ & KRITIK av Lisbeth Larsson

och rituell funktion. Fast egentligen är det själva ämbetet som har det: kungen, dvs. personen i fråga, dör och försvinner men 'rollen' består. *Ämbetet är evigt, blott föremålet växlar...* Däri finns en symbolisk kontinuitet, en odödlighet, och så sågs redan de gamla faraonernas roll i Egypten; de var blott tillfälliga representanter för 'den heliga tronen'. På samma sätt kan vi säga att *livet är evigt*, släktled följa släktled... dvs. våra individuella liv är ändliga men den kollektiva kontinuiteten gör det oändligt.

Ansvar för framtiden är vårt.¹⁰ Har vi nu kommit därefter att frågan inte längre är om människan kommer att förgöra sig själv, utan *när*?

"Upp som en sol; ner som en pannkaka" (egots uppgång och fall)?

¹⁰ En av den nya fysikens stora insikter är att *åskådaren är en medskapare*, ej blott en objektiv och passiv iakttagare. Detta innebär i sin tur att människan får ett moraliskt ansvar, från att enligt den newtonska världsbilden där världen går och går oavsett vad hon tar sig för, har hon tilldelats en i högsta grad ansvarsfull roll; världen är blott sådan hon uppfattar den, den blir vad hon gör den till ...